

เภสัชพืชวัตถุที่ปรากฏในตำรายาใบลานภาคอีสาน

PHAMARCEUTICAL PLANT ITEMS AS MENTIONED

IN ISAN-PALM LEAF MANUSCRIPT

ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์

NARONGSAK RAWARIN

สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

THE RESEARCH INSTITUTE OF NORTHEASTERN ART AND CULTURE (RINAC) MAHASARAKHAM UNIVERSITY

จังหวัดมหาสารคาม

MAHASARAKHAM PROVINCE

Received: February 1, 2023

Revised: February 28, 2023

Accepted: March 24, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยการวิเคราะห์และจัดทำอนุกรมศัพท์สมุนไพร โรค ตำรายา ที่ปรากฏในเอกสารใบลานอีสาน มุ่งเสนอเฉพาะผลวิเคราะห์เภสัชพืชวัตถุที่ปรากฏในตำรายาใบลาน จากข้อมูลปริวรรตถอดแปล จำนวน 12 ฉบับ/ผูก รวมหน้าลานทั้งสิ้น 342 หน้า เมื่อจำแนกความถี่พบเภสัชพืชวัตถุ จำนวน 40 รายการ เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย มีความถี่ระหว่าง 11-30 ครั้ง จำนวน 33 รายการ ความถี่ระหว่าง 31-50 ครั้ง จำนวน 3 รายการ ความถี่ระหว่าง 51-70 ครั้ง จำนวน 2 รายการ ความถี่ระหว่าง 71-90 ครั้ง จำนวน 2 รายการ โดยสามารถจำแนกได้ 7 ประเภท ได้แก่ 1. ผักสวนครัว 2. ไม้เลื้อยเครือเถา 3. ไม้/หญ้า 4. ไม้ยืนต้น 5. ไม้ล้มลุก 6. ไม้พุ่ม และ 7. วาน/หัว

คำสำคัญ: ตำรายาอีสาน สมุนไพร เภสัชพืชวัตถุ ใบลาน ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ABSTRACT

This research article was part of a research project on an analysis and vocabulary compilation of the herbs, diseases, and pharmacopoeia as found in palm-leaf manuscript that aims to present the analytical result on the pharmaceutical plant items after the transliteration on 12 pieces total 342 pages of the manuscripts. The result indicated that there were 40 pharmaceutical plant items ranked in a descending order consisting of 19 items frequently used 11-30 times and 33 items frequently used 31-50 times and 3 items frequently used 51-70 times and 2 items

frequently used 71-90 times and 2 items. These items were classified into 7 types including 1. home-grown vegetables 2. vine 3. bamboo/grass 4. standing timber 5. seasonal plant 6. Bush and 7. tuber.

Keywords: Isan Pharmacopoeia, Herbs, Pharmaceutical Plant Items, Palm-Leaf, Local Wisdom

บทนำ

จากการศึกษาทิศทางในการทำวิจัยเกี่ยวกับตำรายาโบราณที่ปรากฏในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับตำรายาประเภทคัมภีร์หรือเอกสารโบราณจากเอกสารและงานวิจัยตัวอย่างที่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542-2562 จำนวน 38 เรื่อง ของอัครพล แสงเงินและ กังวล คัชชีมา (2563, น. 64) พบว่า การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับตำรายาโบราณในไทยมี 4 แนวทางสำคัญ คือ 1. งานที่มุ่งศึกษาด้านตัวยาสุมไพร ตำรับยาในภาพรวมพบจำนวน 15 เรื่อง 2. งานที่มุ่งศึกษาจากด้านตำรับยา การวินิจฉัย วิธีการดูแลรักษา พบจำนวน 7 เรื่อง 3. งานที่มุ่งศึกษาด้านภาษาและวรรณกรรมพบจำนวน 3 เรื่อง และ 4. งานที่มุ่งศึกษาตัวยาอาการโรคเฉพาะด้าน พบจำนวน 12 เรื่อง โดยแนวทางทั้งสี่ถือเป็นแนวทางสำคัญที่มีการศึกษาในไทยและหากจะศึกษาวิจัยแนวตำรายาโบราณให้เกิดประโยชน์ควรมีการบูรณาการข้ามศาสตร์จะทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการวิจัยเกี่ยวกับตำรายาโบราณ

สมัย วรรณอุตร (2558, น. 111-112) ได้กล่าวถึงโรคและยาในตำรายาภาคอีสานและลาวว่า ตำรายาที่บ้านทีกไฉนเอกสารโบราณภาคอีสานและลาวเป็นภูมิปัญญาด้านสุขภาพของบรรพบุรุษอีสานที่เกิดจากประสบการณ์จริงในชีวิตที่มีการสั่งสมมานานผ่านการกลั่นกรองทดลองใช้โดยการลองผิดลองถูก เรียนรู้อาการของผู้ป่วย เรียนรู้คุณสมบัติของพืชแต่ละชนิดว่ามีสรรพคุณอย่างไร ตลอดถึงสังเกตพฤติกรรมของสัตว์ป่าที่กินพืชเป็นอาหาร หรือกินพืชเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยหรืออาการบาดเจ็บของตนเอง องค์ความรู้จึงค่อย ๆ สั่งสมเรื่อยมาจนมีความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติแวดล้อมรอบตัวสามารถนำเอาพืชชนิดต่าง ๆ มาใช้เป็นยารักษาอาการเจ็บป่วยของคนในชุมชนได้อย่างกลมกลืนและมีการถ่ายทอดสืบสานกันมาจากรุ่นสู่รุ่นทั้งแบบมุขปาฐะและแบบลายลักษณ์ที่มีการบันทึกไว้ในเอกสารโบราณจนกลายเป็นภูมิปัญญาทางการสาธารณสุขอันทรงคุณค่าที่บรรพบุรุษอีสานและลาวได้นำเสนอให้เห็นผ่านการรักษาอาการเจ็บป่วยของผู้คนในชุมชน โดยใช้สมุนไพรและวัตถุธาตุที่มีอยู่รอบ ๆ ตัวในชุมชน

วีณา วิสเพ็ญ (2550, น. 5-6) ได้กล่าวถึงคุณค่าด้านอักษรศาสตร์ การสื่อสารและการแพทย์พื้นบ้าน ไว้ว่า ตำรายานี้เป็นบันทึกองค์ความรู้ด้านการแพทย์ของหมอชาพื้นบ้านด้วยตัวอักษรโบราณ เป็นการปรับความรู้ความเข้าใจของผู้คนที่มองว่า องค์ความรู้สมัยก่อนมักเป็นจารีตมุขปาฐะ (Oral Tradition) ที่เน้นการถ่ายทอดด้วยการบอกเล่า ดังที่รับรู้กันอยู่เพียงอย่างเดียว แม้ที่จริงในชุมชนต่าง ๆ ได้มีการบันทึกไว้เพียงแต่อาจยังค้นไม่พบ สูญหายหรือมีจำนวนน้อย สอดคล้องกับทิพย์วารี สงนอก (2558, น. 112) ที่พบว่า ตำรายาที่หมอพื้นบ้านนำมาใช้รักษานั้น บางตัวรักษาโรคได้หลายชนิด แต่วิธีการนำมาใช้จะแตกต่างกัน เช่น บางโรคอาจใช้ใบรักษา บางโรคอาจใช้รากรักษา บางโรคอาจใช้แก่นหรือเนื้อไม้รักษา หรือบางโรคอาจใช้เหง้าหรือหัวรักษา เป็นต้น

จากการศึกษาดังกล่าวข้างต้นทำให้เห็นความเคลื่อนไหว ความพยายาม ความตื่นตัว แม้กระทั่งการเป็นที่พึ่งทางวิชาการของภาคส่วนวิชาการเฉพาะในภาคอีสานของประเทศไทย เป็นส่วนหนึ่งที่ถูกนำเสนอให้เห็น

องค์ความรู้สำคัญที่พบในตำรายาโบราณให้แก่สังคมประเทศชาติ เพื่อเป็นลายแทง พิมพ์เขียวในการสร้างสรรค์ทางเลือก ทางรอด ต่อยอดองค์ความรู้ให้สามารถแตกแขนงสู่การดูแลรักษาเสริมสร้างสุขภาพอย่างยั่งยืนเป็นรูปธรรมต่อไป ตำรายาในเอกสารโบราณ เช่น ไบหลาน สมุดไทย สมุดฝรั่ง ฯลฯ ถือเป็นมรดกภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมทางการแพทย์สำคัญของชาติที่ยังหลงเหลือและรอการสืบค้นส่งต่อ แต่ภูมิปัญญาหลายส่วนนั้นสูญหายไปอย่างไม่มีวันหวนกลับ ตามแก่นสารความเป็นอนิจจังของชีวิต ดิตถ์หมอยาพื้นบ้านพื้นเมืองไปสู่สัมปรายภพ ซึ่งขาดการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างน่าเสียดาย

บทความนี้ได้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์และจัดทำอนุกรมศัพท์สมุนไพร โรค ตำรับยา ที่ปรากฏในเอกสารไบหลานอีสาน ศึกษาโดยณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์ (2564, น. 35) ซึ่งดำเนินการวิจัยจากข้อมูลปริวรรตถอดแปลเอกสารไบหลานท้องถิ่นภาคอีสาน จำนวน 12 ฉบับ/ผูก รวมหน้าลานทั้งสิ้น 342 หน้า ซึ่งกลุ่มยาที่เป็นพืชมีความโดดเด่น โดยพบว่ามีการใช้ ร้อยละ 77 ของเภสัชวัตถุทั้งหมด จึงได้ทำการวิเคราะห์อย่างละเอียดเพิ่มเติมเพื่อจัดจำแนกให้เห็นประเภทของพืชพันธุ์ที่พบ เพื่อพิสูจน์คำกล่าวของคนอีสานที่ว่า “กินอาหารเป็นยา” ซึ่งพืชนั้นถือเป็นองค์ประกอบหลักสำคัญของคนอีสานมาตั้งแต่บรรพกาล

นอกจากนี้ในงานวิจัยดังกล่าวยังได้เพิ่มเติมนิยามเภสัชวัตถุ ซึ่งโดยทั่วไปหมายถึง วัตถุที่นำมาปรุงยาประกอบด้วย รูป สี กลิ่น รส และนามเรียก มีสามประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ พืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และ ธาตุวัตถุ โดยแยกส่วนออกมา ระบุเพิ่มเติมตามคุณสมบัติเด่น อีก 3 ประการ ได้แก่ น้ำกระสาย เห็ดรา และอื่น ๆ ที่ไม่สามารถจำแนกได้ รวมเป็น 6 ประเภท ได้แก่ 1. พืชวัตถุ หมายถึง พืชประเภทต่าง ๆ ที่นำส่วนต่าง ๆ ของพืชมาประกอบยาในเอกสารไบหลาน เช่น ไม้ยืนต้น ไม้เลื้อยเครือเถา ไม้ล้มลุก ประเภทปาล์ม ไม้/หญ้า เป็นต้น 2. สัตว์วัตถุ หมายถึง สัตว์ประเภทต่าง ๆ ที่นำส่วนต่าง ๆ ของสัตว์มาประกอบยาในเอกสารไบหลาน เช่น ปลา แมลง สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม สัตว์ปีก สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ เป็นต้น 3. ธาตุวัตถุ หมายถึง แร่ธาตุประเภทต่าง ๆ ที่เกิดจากธรรมชาติ เช่น การทับถม กัดกร่อน หรือได้จากการผ่านกระบวนการเผาไหม้ มาประกอบยาในเอกสารไบหลาน เช่น เกลือ นมผา ตะกั่ว สนิมเหล็ก สารส้ม เป็นต้น 4. น้ำกระสายยา หมายถึง เครื่องแทรกยา ซึ่งส่วนมากเป็นของเหลว มาประกอบยาในเอกสารไบหลาน ซึ่งในงานวิจัยนี้ผู้ศึกษาคัดแยกออกจากคุณสมบัติสมุนไพรประเภทอื่น โดยมีคำว่า “น้ำ” นำหน้า 5. เห็ดรา หมายถึง เห็ดรา และพืชชั้นต่ำอื่น ๆ มาประกอบยาในเอกสารไบหลาน เช่น เห็ดขี้ควาย เห็ดนางแหว ตะไคร้ น้ำ เป็นต้น และ 6. อื่น ๆ (ที่ไม่สามารถจำแนกได้) หมายถึง วัตถุที่มีความหมายในทางไสยศาสตร์ สิ่งของประกอบพิธีกรรม โดยไม่สามารถอธิบายประเภทได้ชัดเจน มาประกอบยาในเอกสารไบหลาน เช่น ดอกกัวซาย ดอกกัวขาว ฝมยุ่ ลูกบันไดแม่หม้าย ครกมองแม่หม้าย เป็นต้น

เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการศึกษาวิจัยด้านอื่น ๆ และเน้นการปรากฏใช้อย่างตรงไปตรงมาตามเอกสารโบราณ จึงเลือกนำเสนอส่วนที่เป็นเภสัชพืชวัตถุโดยเฉพาะสะท้อนให้เห็นความสำคัญของพืชสมุนไพร ความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ การหาได้ง่าย รวมถึงการเป็นพืชประจำท้องถิ่น ซึ่งชื่อพืชบางชื่ออาจเป็นองค์ประกอบหนึ่งของพิธีกรรมการรักษา เช่น เครื่องคาย เครื่องบวงสรวง เครื่องบูชา เป็นต้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อวิเคราะห์และจำแนกประเภทเอกสารพืชวัตถุที่ปรากฏในตำราโบราณอีสาน จากข้อมูลปริวรรตถอดแปลโบราณ จำนวน 12 ฉบับ/ผู้กรรมนำมาทั้งสิ้น 342 หน้า

ขอบเขตของการวิจัย

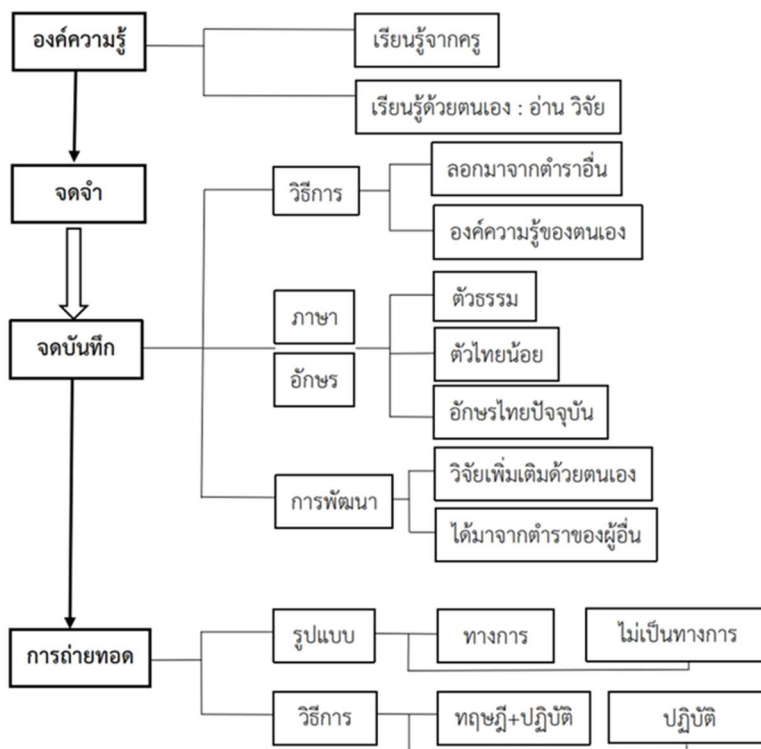
ขอบเขตการศึกษาตำรายาโบราณ จำนวน 12 ฉบับ/ผู้กรรมนำมาทั้งสิ้น 342 หน้า โดยกำหนดรหัส เช่น BL0001003 มีความหมายดังนี้ BL หมายถึง โบราณตำรายาในสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน 0001 หมายถึง มัดที่ 0001, 003 หมายถึง ผู้ที่ 003 ดังข้อมูลโบราณที่ปรากฏ ดังนี้

1. ตำรายาโบราณ ผู้ที่ 1 รหัส BL0001003 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 74 หน้า ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม วัดมหาชัย ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ปริวรรตโดย นายสมัย วรรณอุดร
2. ตำรายาโบราณ ผู้ที่ 2 รหัส BL0001004 ตัวอักษรไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 28 หน้า ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติมปริวรรตโดย นายธนวัฒน์ เชื้อโคกกรวด
3. ตำรายาโบราณ ผู้ที่ 3 รหัส BL0001011 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 16 หน้า ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติมปริวรรตโดย นางสาวอัญชลี อัมมอรุณ
4. ตำรายาโบราณ ผู้ที่ 4 รหัส BL0001012 ตัวอักษรธรรม ไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 50 หน้า ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม ธรรม น.1-13, ไทยน้อย น.14-16, ธรรม น.17-25 ปริวรรตโดย อ.ภก.ณัฐพงษ์ วิชัย
5. ตำรายาโบราณ ผู้ที่ 5 รหัส BL0002011 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 26 หน้า ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติมปริวรรตโดย นายณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์
6. ตำรายาโบราณ ผู้ที่ 6 รหัส BL0005010 ตัวอักษรไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 22 หน้า ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม ปริวรรตโดย นางสาวอัญชลี อัมมอรุณ
7. ตำรายาโบราณ ผู้ที่ 7 รหัส BL0005013 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 24 หน้า ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม ปริวรรตโดย นางสาวอัญชลี อัมมอรุณ เคยใช้เป็นข้อมูลใน ตำรายาวิเศษ เล่ม 3
8. ตำรายาโบราณ ผู้ที่ 8 รหัส BL0005016 ตัวอักษรธรรม, ไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 20 หน้า ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม ในวัดมหาชัย ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีอักษรไทยน้อย 2 ลาน สดท้าย ปริวรรตโดย นายอิทธิราช นันชนดี
9. ตำรายาโบราณ ผู้ที่ 9 รหัส BL0008006 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 14 หน้า ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม วัดศรีสมพร บ้านแบก ตำบลนาทอง อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม เคยใช้เป็นข้อมูลในตำรายาวิเศษ ปริวรรตโดย นายสมัย วรรณอุดร
10. ตำรายาโบราณ ผู้ที่ 10 รหัส BL0009004 ตัวอักษรไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 36 หน้า สมบัติวัดมหาชัย พระอารามหลวง ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติมปริวรรตโดย นายณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์

11. ตำรายาโบราณ ผู้ที่ 11 รหัส BL0011005 ตัวอักษรไทยน้อย ภาษาไทยอีสาน มีจำนวน 66 หน้าลาน เป็นตำรายาวัดป่าสักคาราม บ้านท่าม่วง ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติม บรรณาธิการ โดย นายธนวัฒน์ เชื้อโคกกรวด

12. ตำรายาโบราณ ผู้ที่ 12 รหัส BL0011006 ตัวอักษรธรรม ภาษาไทย มีจำนวน 16 หน้าลาน ข้อมูลจำเพาะเพิ่มเติมบรรณาธิการโดย อ.ภค.ณัฐพงษ์ วิชัย บรรณาธิการ

บทความนี้อาศัยกรอบแนวคิดของอุษา กลิ่นหอม (2552, น. 20) ได้กล่าวถึงแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา การจดบันทึกเพื่อจัดทำตำราทั้งหลายต้องเริ่มจากการเรียนรู้ การเรียนรู้อาจเกิดได้หลายช่องทาง เช่น การเรียนรู้จากผู้อื่น หรือครู การเรียนรู้ด้วยตนเอง เมื่อนำผลจากการเรียนมาวิเคราะห์สังเคราะห์จนกลายเป็นองค์ความรู้ สามารถนำไปสู่ การจดบันทึกหรือการจัดทำตำรา ทั้งเพื่อการใช้ประโยชน์ในอนาคตของผู้จดบันทึกเอง หรือเพื่อการสืบทอด องค์ความรู้เหล่านั้น การจดบันทึกสามารถทำได้หลากหลายรูปแบบ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร การวาดภาพ เป็นต้น ดังผังภูมิ



ภาพที่ 1 แนวคิดที่ใช้ในการศึกษาดำรายาพื้นเมืองอีสาน

ที่มา: ปรับปรุงจากแนวคิด อุษา กลิ่นหอม, 2552, น. 21.

แสดงให้เห็นว่าใบลานตำรายาที่เป็นข้อมูลวิจัยเป็นองค์ความรู้ที่ผ่านกระบวนการต่าง ๆ ที่น่าเชื่อถือว่าเป็นความรู้ด้านตำรายาของชุมชน รวมถึงแนวคิดของ และแนวคิดของสมัย วรรณอดุตร (2558, น. 111-112) ภูมิปัญญาด้านสุขภาพของบรรพบุรุษอีสานที่เกิดจากประสบการณ์จริงในชีวิตที่มีการสั่งสมมาผ่านการกลั่นกรองทดลองใช้โดยการลองผิดลองถูก เรียนรู้อาการของผู้ป่วย เรียนรู้คุณสมบัติของพืชแต่ละชนิดว่ามีสรรพคุณอย่างไร ตลอดจนสังเกตพฤติกรรมของสัตว์ป่าที่กินพืชเป็นอาหาร หรือกินพืชเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยหรืออาการบาดเจ็บของตนเอง องค์ความรู้นี้จึงค่อย ๆ สั่งสมเรื่อยมาจนมีความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติแวดล้อมรอบตัวสามารถนำเอาพืชชนิดต่าง ๆ มาใช้เป็นยารักษาอาการเจ็บป่วยของคนในชุมชนได้อย่างกลมกลืนและมีการถ่ายทอดสืบสานกันมาจากรุ่นสู่รุ่นทั้งแบบมุขปาฐะและแบบลายลักษณ์ที่มีการบันทึกไว้ในเอกสารโบราณจนกลายเป็นภูมิปัญญาทางสาธารณสุขอันทรงคุณค่าที่บรรพบุรุษอีสานและลาวได้นำเสนอให้เห็นผ่านการรักษาอาการเจ็บป่วยของผู้คนในชุมชน โดยใช้สมุนไพรและวัตถุธาตุที่มีอยู่รอบ ๆ ตัวในชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. เก็บรวบรวมข้อมูลเฉพาะเภสัชพืชวัตถุ โดยรวบรวมข้อมูลจากการปริวรรต จากแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ วัดมหาชัย ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม วัดศรีสมพร บ้านแบก ตำบลนาทอง อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม วัดป่าสักดาราม บ้านท่าม่วง ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด และสถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นใบลานที่ชุมชนได้มอบให้รักษาและศึกษา
2. การวิเคราะห์ข้อมูล โดยกระบวนการการคัดเลือกตำรายาที่สมบูรณ์ นำมาปริวรรตถ่ายทอดจากอักษรโบราณเป็นอักษรไทย โดยใช้วิธีการถ่ายทอดคำต่อคำ บรรทัดต่อบรรทัด สันนิษฐานวรรณยุกต์ คงศัพท์เฉพาะ เปลี่ยนบางคำให้สะกดตามรูปแบบปัจจุบัน โดยใช้โปรแกรมไมโครซอฟเวิร์ด (Microsoft word) จากเนื้อหาตำรายาที่ปริวรรต จากตำรายาใบลาน ในสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน จำนวน 12 ฉบับ/ผูก รวมหน้าลานทั้งสิ้น 342 หน้า และจัดจำแนกจำนวนความถี่ที่มีความซ้ำในการใช้เภสัชพืชวัตถุ ตั้งแต่ 10 ความถี่เป็นต้นไป เป็นหมวดหมู่ประเภทเภสัชพืชวัตถุ จากมากไปหาน้อย
3. การนำเสนอผลการวิจัย นำเสนอผลการวิเคราะห์เป็นภาพและแผนภูมิ เพื่อให้เห็นความถี่ที่ปรากฏของข้อมูลพืชในตำรายาโบราณ

ผลการวิจัย

1. การวิเคราะห์เภสัชพืชวัตถุที่ปรากฏในตำราใบลานอีสาน จากข้อมูลปริวรรตถอดแปลใบลาน จำนวน 12 ฉบับ/ผูก รวมหน้าลานทั้งสิ้น 342 หน้า จากการวิเคราะห์ข้อมูล จากตำรายาใบลาน ในสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน ผู้วิจัยสามารถจัดจำแนกจำนวนความถี่เป็นหมวดหมู่ พืชวัตถุ จากมากไปหาน้อย นำเสนอผลการวิเคราะห์เป็นตารางและแผนภูมิ เพื่อให้เห็นความถี่ที่ปรากฏของข้อมูลในตำรายาโบราณ โดยมีผลการวิจัยดังนี้

ตารางที่ 1 ผลการวิจัยจำนวน พืชวัตถุ

รายการ	เภสัชพืชวัตถุ
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 1	273
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 2	174
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 3	186
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 4	827
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 5	241
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 6	110
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 7	64
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 8	1,095
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 9	105
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 10	197
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 11	501
ตำรายาโบราณ ผูกที่ 12	155
รวมทั้งหมด	3,928

จากตารางที่ 1 ผลการวิจัยจากเอกสารโบราณจำนวน 12 รายการ รวมหน้าลานทั้งสิ้น 342 หน้า พบว่า พืชวัตถุ มีจำนวน 3,928 รายการ โดยพบมากที่สุดเป็น ตำรายาโบราณ ผูกที่ 8 จำนวน 1,095 รายการ ตำรายาโบราณ ผูกที่ 4 จำนวน 827 และตำรายาโบราณ ผูกที่ 11 จำนวน 501 รายการ ตามลำดับ

ตารางที่ 2 จัดจำแนกจำนวนความถี่เภสัชพืชวัตถุ

ลำดับที่	เภสัชพืชวัตถุ	ความถี่
1	อ้อยดำ	88
2	ข้าวเจ้า/เจ้า/เข้า (ข้าว) ข้าว/เข้าข้าว/เข้าเจ้า	84
3	ขิง	64
4	ยานาง	59
5	จันทน์แดง	50
6	พริก/พิก	43
7	เทียน	32
8	หมอน้อย	30

ลำดับที่	เภสัชพืชวัตถุ	ความถี่
9	ยานาง, ราก/ฮาก	23
10	ขมิ้น/เข้าหมื่น	21
11	แค้วง, ราก	19
12	ผักหวานบ้าน, ราก/ฮาก	19
13	ว่านไฟ (ไฟ) /หวานไฟ	17
14	หมากอีก, ราก/หมากเออะ, ฮาก/หมากเอ็ก, ราก/หมากอีก, ราก/เอ็ก, ราก	17
15	ก้านตง/ก้านตรง	16
16	เบี้ยฝู/ผู้	16
17	ผากควาย, หนุ้า/หย้า	16
18	ถั่วชะแดด/ถั่วแดด	15
19	หวด, ราก/ฮาก	15
20	คา, หนุ้า/หย้า/หนุ้าคา	14
21	ชะมัด/ชามัด	14
22	หมอน้อย, ราก/ฮาก	14
23	เขาฮอ/บอระเพ็ด	13
24	คา, ฮาก/หนุ้าคา, ราก/ฮาก, หย้าคา, ฮาก	13
25	จันทอม	13
26	พริกน้อย	13
27	อ้อยดำ, ตา	13
28	จืดดำ	12
29	ชะมอ, หมาก	12
30	แพงคำฮ้อง/แพงคำฮ้อย	12
31	สั้มกบ, สบกบ (สั้มกบ)	12
32	เขาฮอ, เครือ	11
33	เขือบ้า, ราก/ฮาก	11
34	ถั่วพู, ราก/ฮาก, ถั่วญ, ฮาก	11
35	นมจั่ว	11
36	ผักหวานบ้าน	11
37	พริกไทย/พริกทัย	11
38	เพ็ก, ฮาก	11

ลำดับที่	เกสรพืชชีวิต	ความถี่
39	ลัษมีน, หย้า (หย้า) /ลัษลิน/ลัษมีน/ลัษลิน/ลัษมีน, หย้า/ลัษลิน, หย้า	11
40	แห้วหมู, หย้า/แห้วหมู, หย้า (หย้า)	11

จากตารางที่ 2 พบเกสรพืชชีวิต จำนวน 40 รายการ เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้

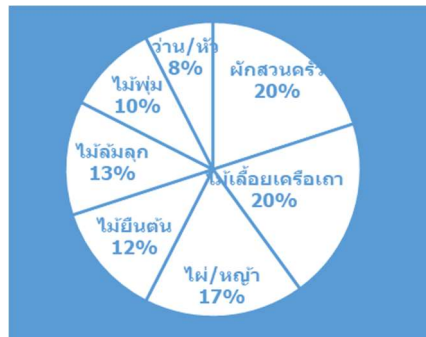
1. ความถี่ระหว่าง 11-30 ครั้ง จำนวน 33 รายการ ได้แก่ หมอน้อย, ยานาง, ราก/ฮาก, ขมิ้น/เข้าหมื่น, ผักหวานบ้าน, ราก/ฮาก, แคว้ง, ราก, วานไฟ (ไฟ) /หวานไฟ, หมากอีก, ราก/หมากเออะ, ฮาก/หมากเอ็ก, ราก/หมากอีก, ราก/เอ็ก, ราก, เบี้ยผู้/ผู้, ก้านตง/ก้านตรง, ผากควาย, หย้า/หย้า, ถั่วชะแดด/ถั่วแดด, หวด, ราก/ฮาก, หมอน้อย, ราก/ฮาก, ชะมัด/ชามัด, คา, หย้า/หย้า/หย้าคา, เขาฮอ/บอระเพ็ด, อ้อยดำ, ตา, จันหอม, คา, ฮาก/หย้าคาราก/ฮาก, หย้าคา, ฮาก, พริกน้อย, แพงคำฮ้อง/แพงคำฮ้อย (อีเหนียว), จั้วดำ, ชะมอ, หมาก, ส้มกบ, สบกบ (ส้มกบ) , เขาฮอ, เครือ, นมจั่ว, เชื้อบ้า, ราก/ฮาก, เพ็ก, ฮาก, ลัษมีน, หย้า (หย้า) /ลัษลิน/ลัษมีน/ลัษลิน/ลัษมีน, หย้า/ลัษลิน, หย้า, แห้วหมู, หย้า/แห้วหมู, หย้า (หย้า), ถั่วพู, ราก/ฮาก, ถั่วกู, ฮาก, ผักหวานบ้าน และพริกไทย/พริกหยั
2. ความถี่ระหว่าง 31-50 ครั้ง จำนวน 3 รายการ ได้แก่ จันแดง, พริก/พิก และ กระเทียม
3. ความถี่ระหว่าง 51-70 ครั้ง จำนวน 2 รายการ ได้แก่ ชิง และ ยานาง
4. ความถี่ระหว่าง 71-90 ครั้ง จำนวน 2 รายการ ได้แก่ อ้อยดำ และ ข้าวจ้าว/เจ้า/เข้า (ข้าว) จ้าว/เข้า จ้าว/เข้าเจ้า

จากข้อมูลในตารางที่ 2 สามารถจัดจำแนกข้อมูลเกสรพืชชีวิต จำนวน 40 รายการ ตามประเภทของพืช เป็นตารางที่ 3 ดังนี้

ตารางที่ 3 แสดงการจำแนกประเภทเกสรพืชชีวิตที่พบ

ประเภท	จำนวน
ผักสวนครัว	8
ไม้เลื้อยเครือเถา	8
ไผ่/หย้า	7
ไม้ยืนต้น	5
ไม้ล้มลุก	5
ไม้พุ่ม	4
वान/หัว	3
รวม	40

ประเภทของเกสรพืชวัตถุที่พบในตำรายาโบราณอีสาน



ภาพที่ 1 แสดงประเภทของเกสรพืชวัตถุได้

จากภาพที่ 1 ประเภทเกสรพืชวัตถุที่พบในตำรายาโบราณอีสาน จำนวน 12 ผู้กรวบรวมหน้าลานทั้งสิ้น 342 หน้า สามารถจำแนกประเภทของพืชที่พบได้ 7 ประเภท โดยจัดเรียงตามจำนวนร้อยละ ดังนี้

1. ผักสวนครัว มีร้อยละ 20 ได้แก่ พริก/พริก, เทียม, แคว้ง, ราก, หมากอีก, ราก/หมากเออะ, ฮาก/หมากเอ็ก, ราก/หมากอีก, ราก/เอ็ก, ราก, พริกน้อย, ถั่วพู, ราก/ฮาก, ถั่วถู, ฮาก, ผักหวานบ้าน, พริกไทย/พริกไทย, พัก, หมาก
2. ไม้เลื้อยเครือเถา 20 มีร้อยละ ได้แก่ ยานาง, หมอน้อย, ยานาง, ราก/ฮาก, ถั่วชะแตก/ถั่วแตก, หมอน้อย, ราก/ฮาก, เขาฮอ/บอระเพ็ด, เขาฮอ, เครือ, นมจั่ว
3. ไม้/หญ้า มีร้อยละ 17 ได้แก่ ข้าวเจ้า/เจ้า/เข้า (ข้าว) ข้าว/เข้าข้าว/เข้าเจ้า, ผักควาย, หญ้า/หญ้า, คา, หญ้า/หญ้า/หญ้าคา, คา, ฮาก/หญ้าคา, ราก/ฮาก, หย้าคา, ฮาก, เพ็ก, ฮาก, ลับมื่น, หย้า (หญ้า) /ลัปลื่น/ลัปมื่น/ลัปลื่น/ลัปมื่น, หญ้า/ลัปลื่น, หญ้า, หัวหมู, หญ้า/หัวหมู, หย้า (หญ้า)
4. ไม้ล้มลุก มีร้อยละ 13 ได้แก่ อ้อยดำ, เบี้ยผู่/ผู่, อ้อยดำ, ตา, แพงคำฮ้อง/แพงคำฮ้อย (อีเหนียว), เขือบ้า, ราก/ฮาก เหมือนคน
5. ไม้ยืนต้น มีร้อยละ 12 ได้แก่ หวด, ราก/ฮาก, จันทอม, จั้วดำ, ซะมอ, หมาก, ส้มกบ, สบกบ (ส้มกบ), เตื่อปอง/ปอง
6. ไม้พุ่ม มีร้อยละ 10 ได้แก่ จันทอง, ผักหวานบ้าน, ราก/ฮาก, ก้านตง/ก้านตรง, ซะมัด/ซามัด
7. วัชพืชราก มีร้อยละ 8 ได้แก่ ชิง, ขมิ้น/เข้าหมื่น, ว่านไฟ (ไฟ) /หวานไฟ

อภิปรายผล

ผลการวิเคราะห์เกสรพืชวัตถุที่ปรากฏในตำรายาโบราณอีสาน จากข้อมูลปริวรรตถอดแปลโบราณ จำนวน 12 ฉบับ/ผู้กรวบรวมหน้าลานทั้งสิ้น 342 หน้า สามารถจำแนกประเภทของเกสรพืชวัตถุได้อย่างน้อย 7 ประเภท แสดงให้เห็นว่าเกสรพืชวัตถุที่นำมาประกอบเป็นยารักษาในโบราณนั้นเป็นพืชที่มีอยู่ในพื้นที่ โดยเฉพาะพืชสวนครัว ที่มีมากถึง

ร้อยละ 20 ที่มีอยู่ใกล้ตัวมากที่สุด เช่น พริก กระเทียม หมากอีก พัก เป็นต้น ประเภทไม้เลื้อยเครือเถา ซึ่งเท่ากัน คือ ร้อยละ 20 นั้น ก็เป็นพืชที่อยู่ตามป่าใกล้บ้าน หาได้ง่าย เช่น ยานาง บอระเพ็ด เป็นต้น ส่วนประเภทไม้และหญ้านั้น มีชาวเจ้าเป็นหลัก หญ้าปากควาย หญ้าคา เป็นต้น ซึ่งมีร้อยละ 17 ประเภทไม้ล้มลุก มีร้อยละ 13 เช่น อ้อยดำ แพง คำฮ้อย เชื้อบ้า ประเภทไม้ยืนต้น พบร้อยละ 12 เช่น มะหวด สมอ ส้มกบ ประเภทไม้พุ่ม มีร้อยละ 10 เช่น จันทน์ ผักหวานบ้าน ก้านตง และ ประเภทหว้า/หวี มีร้อยละ 8 ได้แก่ จิง, ขมิ้น/เข้าหมื่น, ว่านไฟ (ไฟ) /หว้าหวี, ซึ่งเกสรพืชชนิดนี้พบทั่วไปในป่าเต็งรัง พื้นที่โคกโนน และพบไม้พุ่มกับว่านต่าง ๆ นั้น ซึ่งเป็นระบบนิเวศของภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งสิ้น แต่ก็มีตัวยานอื่น เช่น พริกไทย ที่อาจนำเข้ามาจากต่างถิ่น สอดคล้องกับ สมัย วรรณอุดร (2558, น. 111-112) ที่ว่าภูมิปัญญาด้านสุขภาพของบรรพบุรุษอีสานที่เกิดจากประสบการณ์จริงในชีวิตที่มีการสั่งสมมานานผ่านการกลั่นกรองทดลองใช้โดยการลองผิดลองถูก องค์ความรู้นี้จึงค่อย ๆ สั่งสมเรื่อยมาจนมีความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติแวดล้อมรอบตัวสามารถนำเอาพืชชนิดต่าง ๆ มาใช้เป็นยารักษาอาการเจ็บป่วยของคนในชุมชนได้อย่างกลมกลืนและมีการถ่ายทอดสืบสานกันมาจากรุ่นสู่รุ่นทั้งแบบมุขปาฐะและแบบลายลักษณ์ และในกระบวนการวิจัยนี้มีความสอดคล้องอย่างยิ่งกับแนวคิดของอุษา กลิ่นหอม (2552, น. 20) ได้กล่าวถึงแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา การจดบันทึกเพื่อจัดทำตำราทั้งหลายต้องเริ่มจากการเรียนรู้ การเรียนรู้อาจเกิดได้หลายช่องทาง เช่น การเรียนรู้จากผู้รู้หรือครู การเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นสำคัญ และแสดงให้เห็นว่าโบราณตำรายาที่เป็นข้อมูลวิจัยเป็นองค์ความรู้ที่ผ่านกระบวนการต่าง ๆ ที่น่าเชื่อถือเป็นความรู้ด้านตำรับยาของชุมชน หากหมอยาพื้นบ้านปัจจุบันสามารถนำเอาองค์ความรู้ตำรายาจากโบราณที่ปริวรรตแล้วไปประยุกต์ใช้ในการรักษาโรคของผู้ป่วย ย่อมสามารถสืบทอดภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้านได้อย่างสมบูรณ์แบบ เนื่องจากปัจจุบัน ผู้ที่สนใจศึกษาตำรายาโบราณได้ส่วนมากไม่ใช่หมอพื้นบ้าน และหมอยาพื้นบ้านหลายท่านก็ไม่สามารถอ่านตำรายาที่เป็นตัวอักษรโบราณบันทึกได้ แนวคิดของอุษา กลิ่นหอมจึงเป็นรูปแบบที่สมควรนำไปต่อยอดเพื่อให้เกิดผลเป็นรูปธรรมในวงกว้างและอย่างจริงจัง

ข้อเสนอแนะ

ควรมีการศึกษาต่อยอดหาความสัมพันธ์ระหว่างเภสัชวัตถุที่ใช้มากที่สุดไปหาน้อยที่สุด กับโรคและอาการที่ปรากฏในเอกสารโบราณ จะทำให้สามารถระบุได้ว่าสมุนไพรตัวใดที่มีการใช้มากที่สุด ใช้รักษาโรคและอาการใดบ้าง รวมถึงการมุ่งศึกษาสมุนไพรชนิดนั้น ๆ เป็นการเฉพาะในคุณสมบัติทางเคมีได้ด้วย

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่ได้จัดสรรงบประมาณในการสนับสนุนงานวิจัยการวิเคราะห์และจัดทำอนุกรมศัพท์สมุนไพร โรค ตำรับยา ที่ปรากฏในเอกสารโบราณอีสานในครั้งนี้ ขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์วิภา วิสเพ็ญ ที่ได้เมตตารับเป็นที่ปรึกษา และให้ความอนุเคราะห์ในการค้นคว้าข้อมูลสำคัญ ๆ รวมถึงการนำเสนอเอกสารที่เกี่ยวข้อง ขอขอบพระคุณ อาจารย์ ดร. เกสร์กร ญัฐพงษ์ วิชัย จากคณะเภสัชศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่ได้เมตตาปริวรรตตำรายาและเป็นที่ปรึกษาด้านสมุนไพร คุณชวนากร จันทนาเวช พนักงานแปลอักษรโบราณ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน ให้ความอนุเคราะห์พิสูจน์อักษรตรวจสอบรายชื่อ

สมุนไพรต่าง ๆ และ นิสตีฝึกงานช่วงปีการศึกษา 2564-2565 ที่ช่วยเหลือคัดแยกคำศัพท์จำนวนมาก ออกจากงานปริวรรตตำรายาโบราณ ทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในการศึกษาวิจัยประเด็นต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์. (2564). *การวิเคราะห์และจัดทำอนุกรมศัพท์สมุนไพร โรค ตำรับยา ที่ปรากฏในเอกสารใบลานอีสาน An Analysis and Making of Vocabulary Series of Herb, Diseases, Medical Recipes Found in the Isan Palm-Leaf Manuscript*. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ทิพย์วารี สงนอก. (2558). ภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับตำรายาพื้นบ้าน. ใน *โครงการประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ “ราชภัฏวิจัยครั้งที่ 4” กลุ่มมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์* (น. 759-767). นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- วีณา วิสเพ็ญ. (2550). *ภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานจากวรรณกรรมตำรายา* (รายงานการวิจัย). มหาสารคาม: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และ โครงการอนุรักษ์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สมัย วรรณอุดร. (2558). โรคและยาในตำรายาภาคอีสานและลาว. ใน *เอกสารการสัมมนาวิชาการเนื่องในวาระฉลองอายุครบ 96 ปีของ ศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นคร เรื่อง “ภูมิปัญญาอาเซียน : เวชศาสตร์จารึกและเอกสารโบราณ”*. ภาษา-จารึก ฉบับที่ 13 ภาควิชาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร (น. 111-138). นนทบุรี: เซน พรินส์ตั้ง.
- อัศรพล แสงเงิน และ กังวล คัชขิมา. (2563). แนวทางการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับตำรายาโบราณในไทย. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 39(4), น. 64-81.
- อุษา กลิ่นหอม. (2552). *การสังคายนาตำรายาพื้นบ้านอีสาน : กรณีใช้หมากไม้*. กรุงเทพฯ: อุษาการพิมพ์.

ผู้เขียนบทความ

คุณณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์ นักวิชาการสถาบันวิจัยศิลปและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
จังหวัดมหาสารคาม อีเมล narongsak.r@msu.ac.th